

Marcel Štefančič, jr.

Vandima nevidnega filma

Jasna Hribernik je pred štirimi leti posnela Vandimo, film o vojnah – film o tem, kako vojne prekinejo in ustavijo ženske. Kako vojne ženskam vzamejo besedo. Vojne so moška stvar – vojna je trenutek, ko besedo prevzamejo moški. Vojne so kot moški, ki ženskam jemljejo besedo. In Jasni so vzeli besedo. Film je – v Vipavski dolini in Parizu, Goriških Brdih in Metzju – posnela, potem pa so jo v postprodukciji ustavili. Filmi so vojne. Filmi so moška stvar. Ženskam vzamejo besedo. Če bi se to zgodilo v teokratskem Iranu (kjer so ženske itak filme režirale precej prej kot v Sloveniji), bi svetovna filmska srenja – s slovensko vred – (Trga se nam film!) – ponorela, prirejala shode in iranske oblasti zasuvale s peticijami. Iranski ajatole bi na koncu popustili in film osvobodili, tako da bi ga potem – kot senzacijo! kot protest! kot vrhunec umetnosti! – vrteli v Cannesu, Berlinu ali Benetkah, kjer bi dobil glavno nagrado. Če v Iranu ustavijo film, je to politično dejanje, cenzura, mračnjaštvo – če ga pri nas, potem je to dokaz, da naša pravna država deluje. Vandima je pač obtičala v »brezpravnem« stanju. In obmolnila.

Kot nekoč Desovila. Ne pozabite: v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so ustavili Desovilo, ki jo je snemala Polona Sepe. Nikoli je ni posnela. Če bi jo, bi bil to prvi slovenski celovečerni film, ki ga je posnela ženska.

Slovenski filmi so ljubili ženske v naslovih – Vesno, Lucijo, Karolino, Evo, Izo, Blanko, Majo, Carmen, Zofko, Saro (celo Kalo, če hočete). Toda teh filmov niso režirale ženske. Še dobro, da so vse te ženske potem tudi res igrale ženske. Lahko bi jih namreč igrali tudi moški, saj veste, moški, ki so snemali ženske filme, da jih ne bi bilo treba snemati ženskam. Metka Gabrijelčič – oboževana! božanska! mitska! – je igrala le v dveh slovenskih filmih. Če bi posneli tudi drugo nadaljevanje Vesne, bi jo verjetno igral kak moški. To se je dogajalo tudi drugim slovenskim igralkam – lepim, krasnim, nadarjenim, urgentnim. Plesale so eno samo poletje: Julka Starič (Trenutki odločitve), Helena Kordaš (Kala), Vida Kuhar (Dobri stari pianino), Jasna Androjna (Onkraj), Blanka Jenko (Maškarada), Marija Lojk (Balada o trobenti in oblaku), Alenka Vipotnik (Lucija), Anka Zupanc (Amandus), Metka Franko (Ljubezzen na odoru) in Špela Rozin (Nočni izlet), ki je kariero potem naredila v Italiji in drugih jugoslovanskih republikah. V Nenavadnem dekletu je igrala »nenavadno dekle«, toda njena nenavadnost, kot pravi Nenad Polimac, ni mogla tekrovati z nenavadnostjo slovenske kinematografje, ki zanjo ni zmogla niti hotela najti filmskih vlog.

Je v slovenskih glavah kaj slavnejšega od Metine smrti v Cvetju v jeseni? Pa ste se kdaj vprašali, zakaj Meta sploh umre? Kdo ve, morda umre zato, ker v tem čistem, krasnem, sijočem, arkadijskem hribovskem rajju ženske umirajo od sreče. Morda umre zato, ker ta raj, ki je videti kot razstava Groharja, Petkovška, Kobilice in Jakopiča, ne prenese

materializma in sebičnosti, sreča pa – vsaj v Sloveniji, slovenski kulturi, slovenskem kanonu in slovenskem filmu – velja za znak sebičnosti, soliranja, pretiranega individualizma, herezije, odklopa od skupnosti. Morda umre zato, ker ima srce, ki ni za happy ende. Morda zato, ker so ženske v slovenskih filmih vedno le umirale – Stanetova mati v filmu Na svoji zemlji, Lizika v Svetu na Kajžarju, Katica v Treh zgodbah, Maruša v Plesu v dežju, Temnikarica v Baladi o trobenti in oblaku, Anuška v Dobrem starem pianinu, Marijana v Mrtvi ladji, Anka v Letu mrtve ptice, Ana v Beguncu, Darja v filmu Onkraj, Vera v Oxygenu, Shirley v Strahu, Karolina Žašler v Vdovstvu Karoline Žašler, Katica v Povesti o dobrih ljudeh, Kozlevčarica v filmu Med strahom in dolžnostjo, mati v Dragi moji Izi, Štefučeve žene v filmu Tistega lepega dne, celo Kala v Kali. Morda zato, ker so slovenske ženske vedno izginjale, ker so moški nanje vedno hitro pozabili in ker so jih zlahka izdali. Morda zato, ker so raje umrle, kot pa da bi imeli moški zaradi njih sitnosti. Morda zato, ker so moški čakali na ženske, ki bi bile zanje pripravljene umreti. Morda zato, ker so se slovenski režiserji tako radi igrali z ženskimi trupli. Morda zato, ker se ni hotela postarati. Morda zato, ker mora, kot je nekoč namignil Stojan Pelko, ženska umreti, ko je najsrečnejša. Morda zato, ker se ni pravočasno preoblekla v moškega. In kaj če je vse to le Janezova halucinacija, le moško fantaziranje o idealni, čisti, nepokvarjeni, deviški, pohlevni ženski, ki ve, kje je njeno mesto in kdaj mora umreti?

Kdo ve? Verjetno obstaja 1001 razlog, zakaj je umrla Meta, toda razlogi, zaradi katerih je umrla, so identični razlogom, zaradi katerih smo Varuha meje, prvi slovenski celovečerni film, ki ga je režirala ženska (Maja Weiss), dobili šele leta 2002. Zato niti ne čudi, da je ta film izgledal kot parodija slovenskega filmskega in zunajfilmskega odnosa do žensk: trem ženskam se je isti moški prikazoval v različnih vlogah. Lahko bi se prikazal tudi v vlogi režiserja Varuha meje. Moški tako uživajo, ko med snemanjem vpijejo: »Akcija!«

In res, ta »akcija« zveni tako moško, kot da je vsak film akcijski, moški. Ko režiser zavpije »akcija«, se ne začne le film, temveč tudi pravna država. Vse tisto, kar se zgodi po kriku »akcija« (in kar gre v film), je v domeni pravne države. Toda: čigavo je tisto, kar se zgodi pred krikom »akcija«? Je tisto, kar se zgodi pred »akcijo«, isti film? Je to drug film? Film v filmu? Film pred filmom? Film po filmu? Je vse to, kar se zgodi pred »akcijo«, bolj filmsko od tega, kar se zgodi po »akciji«? Je to bolj filmsko od samega filma? Kdaj film postane film? Kdo je avtor filma? Čigav je film? Se pravo začne že pred »akcijo« ali šele po njej? Kdaj se začne avtorstvo – pred »akcijo« ali šele po njej?

Je Jasna s tem, ko je (Post)produkcijo, svojo unikatno video-filmsko instalacijo, zmontirala iz prizorov, posnetih pred »akcijo«, ustvarila film, ki ga še ni, ali film, ki ga ni več? Unikatno? Vsekakor: je to že kdo kdaj storil? Je kdo film zmontiral iz »odsotnega materiala«, potemtakem iz tega, kar se zgodi pred »akcijo« in kar običajno vržejo proč? Ne. Vidite, ženska filma nikoli ne vrže proč. Pri ženski je en film vedno več filmov, vidnih in nevidnih. Material, ki velja za »odpadnega«, je za žensko tako avtorski in tako originalen kot sam film. Zato tudi Šeherezada ni bil moški.